

A MADARAK ELTÉRŐ VISELKEDÉSI FORMÁI KÜLÖNBÖZŐ FÖLDRAJZI TERÜLETEKEN

Dr. Keve András

A madarak bizalmassága az emberhez nem urbanizációs kérdés, bár szorosan összefonódik azzal. Már HUXLEY (1947, 1948) és GEYR (1950) foglalkoztak vele. Vizsgálataikat azonban elsősorban Európa egy részére szűkítették. Ha azonban a nyugat- és kelet-európai populációk viselkedésében mutatkozó különbségeket keressük, ezen a téren is találkozhatunk eléggé feltűnő jelenségekkel.

A tőkés réce (*Anas platyrhynchos* Linné, 1758) esetében Európa-szerte ismert, hogy szívesen látogatja a díszparkok tavait, melyeken récéket tartanak. Ebben az esetben tehát nem a földrajzi különbség a feltűnő jelenség, hanem az a tény, hogy ugyanazon réce, mely az említett tavakon teljesen szelíd, megőrzi alaptulajdonságait, pl. vonulási ösztöne nem csökken. Így a budapesti Állatkertben gyűrűzött tőkés réce Bulgáriában került kézre. Amint ismét kikerül a szabadba, a szokott óvatosságot tanúsítja. Budapesten például nemcsak az átvonuláson látogatja meg az Állatkert tavát, hanem ott költ is, ahogyan CERVA több ízben említette, hogy a magas Szépművészeti Múzeum tetőzetén is költött egyik évben, és innen sikerült fiókáit az Állatkert tavára vezetnie. Az állatkerti tőkés récék rendszeresen kijárnak a Dunára, és ezeken jól tapasztalható a viselkedésben mutatkozó különbség.

A bizalmasságban előfordulhat eltolódás is. Közismert tény, hogy a dankasirályokat (*Larus ridibundus* Linné, 1766) akár Genfben, Münchenben, Prágában stb. vagy Budapesten is, télen etetni szokták a folyók hídjairól, a tavak partján.

Az 1940-es években kezdték a dankasirályok felkeresni a Duna-parti házak ablakait és erkélyeit, ahol etették őket. 1970/71 tele óta nagy csapatokban lepik el az Állatkert kis tavát, de a Dunához járnak éjszakázni. Ugyanezen télen megjelentek a Vérmező körüli házaknál is. A következő évben rendszeresen pihentek népes csapatai a Naphegy sportpályáján, és a környéki házak ablakaiban is etették őket. Tehát mindjobban húzódtak Budapest belterületére.

Mindezek még, mint mondtuk, csak annak a bizonyítékai, hogy ugyanazon madár más körülmények közt, más terepen, másként viselkedik. A sirályok esetében azonban egy lépést tehetünk előre, mert a dankasirályokkal a Duna felett vonulási időben, főleg nyár végén és ősszel együtt szoktak járni az ezüst-sirályok (*Larus argentatus* Pontoppidan, 1763) is. Az ezüstsirályok a tengeri kikötőkben az atlanti és pontusi partokon egyaránt, az épületek tetejéről lesik a táplálkozási lehetőséget, s ott pihennek. A Duna felett főként a Fekete-tengeri alfaj (*Larus argentatus ponticus* Stegman, 1934) érkezik. Ezeket magam is megfigyelhettem Constanza épületein 1973 májusában, ahol fész-

kelnek is. Budapesten vagy a Duna menti városokban azonban még senki sem figyelt meg ezüstsírályt épületen, sem Budapest belterületén.

Ugyancsak megfigyeltem olyan fajokat a budapesti Állatkert tava partján, melyek városi területen nemigen mutatkoznak és a szabadban rendkívül óvatosak. Ezen megfigyelésem lényege azonban az — sajnos feljegyzéseim a háború alatt elégték —, hogy a billegető cankó (*Actitis hypoleucos* Linné, 1758) közvetlenül a járókelők lábai előtt keresgélt, és még az automatikusan forgó locsolószerkezet sem riasztotta el, annak hatósugarában is szaladgált. 1956. VIII. 25-én SCHMIDT és STERBETZ (1959) is megfigyelték, hasonlóan az erdeti cankót (*Tringa ochropus* Linné, 1785) is 1956. IX. 2-án, magam a pettyes vízicsibét (*Porzana porzana* Linné, 1766).

Alapjában véve mindezek az esetek még csak a különböző ökológiai körülmények közti gyors szokásváltoztatásra példák. Valódi földrajzi különbségeket a költőmadarak sorában kell keresnünk.

Első és legkifejezőbb példát szolgáltatja a vízityúk (*Gallinula chloropus* Linné, 1758). Még nem eldöntött kérdés, vajon alfajilag különbözik-e a nyugat- és kelet-európai populáció. Viselkedésében lényegesen eltér a kettő, mert míg Angliában vagy Franciaországban stb. a vízityúkot ott találjuk minden falu széli pocsolyában vagy városi parkban, addig pl. Magyarországon a lakott helyek környékét kerüli. Az előbbire vonatkozó feledhetetlen élményem a IX. Nemzetközi Madártani Kongresszus alkalmával 1938. májusában volt Rouenben. A helyi botanikus kertben lezajlott fogadáson katonazenekar várt, mely egy 5–6 m átmérőjű betonmedencénél helyezkedett el. A medence közepén álló köveken fészkelte a vízityúk, és költésében sem a zenekar, sem a nagyszámú érdeklődő sem zavarta, még hordott is fészekanyagot ez alatt az idő alatt, sőt még etette is a hím a tojót. Magyarországon ez szinte elképzelhetetlen. Talán egyetlen kivétel volt gyakorlatomban Hévíz, de itt is a közelükben úszó fürdőzők elől a kis nádasba menekült a tündérrózsa-levelekről, melyeken keresgélni szokott, mígnem 1953/54 telén az állomány szelídsége áldozata lett.

Hasonló példa az örvös galamb (*Columba palumbus* Linné, 1758) mely London, Párizs és más nyugati nagyvárosok parkjainak közismerten annyira szelíd madara, hogy sokszor kézből is etethető. Magyarországon legfeljebb csak kis számban mutatkozik a parkokban átvonulás idején, az emberrel szemben bizalmatlan. Budapesten sokáig ezt a szerepet a gerle (*Streptopelia turtur* Linné, 1758) töltötte be, mely éppen olyan ritkán mutatkozik a nyugati városokban, mint nálunk az örvös galamb. A gerle 1930 körül még a körutak fáin is költött, pl. Múzeum-körúton az egyetem épülete előtt, de sokfelé a parkokban is, míg nem megjelent a balkáni gerle (*Streptopelia decaocto* Frivaldszky, 1838). 1945–50 között zajlódott le az a változás (KEVE, 1950), hogy a két faj felváltotta egymást, azóta a balkáni gerle kiszorította Budapestről a gerlét, a balkáni gerle pedig az emberrel szemben mindenütt rendkívül bizalmas.

Az angol kertekben, parkokban a vörösbegy (*Erithacus rubecula* Linné, 1758) annyira bizalmas, hogy még a vele foglalkozó és őt etető emberre is rászáll (LACK, 1943). Magyarországon erdőlakó madár, igen óvatos és csak a szigorú, havas telek kényszerítik, hogy bizalmasabban közeledjen az etetőkhöz.

A szürkebegy (*Prunella modularis* Linné, 1758) nyugaton sok esetben hasonló módon fészkel az ember közelségében, mint a vörösbegy, Magyaror-

szágon ellenben még vonuláson is a legsűrűbb bozótosokat kedveli, és rendkívül óvatos, nem is beszélve elrejtett helyi költségeiről.

A fenyőrigó (*Turdus pilaris* Linné, 1758) viszont csak télen jelenik meg a budapesti parkok *Celtis*-fáin, akkor is óvatos, viszont a Kárpátok északkeleti oldalán fekvő települések facsoportjaiban gyakorta költ, és nem félénk (KEVE, 1950).

A vetési varjú (*Corvus frugilegus* Linné, 1758) csak imitt-amott (pl. Szeged, Balaton környékén Ábrahámhegy stb.) építi meg telepeit városban vagy emberi település közelében Magyarországon, ellenben Lengyelország és a Szovjetunió városainak gyakori fészkelő madara. 1942/43 telén számomra is feltűnő volt mennyivel bizalmasabban mozogtak a vetési varjak Wienben (SASSI, 1944) az utcákon, a villamossínek között, mint akkor még Budapesten, bár a Vérmező átalakítása óta ezen a szokáson kis változás állott be, és ma már itt sem olyan óvatosak.

PÁTKAI IMRE szíves volt néhány hasonló összevetést rendelkezésemre bocsátani. Budapest és Isztambul közt 1937 tavaszán költve találta a barna kányát (*Milvus migrans* Boddaert, 1783) és a szürke géznek (*Ardea cinerea* Linné, 1758) is egy 10–15 párból álló telepét találta az Eyub mecset parkjában. Mindkettő olyan faj, mely Magyarországon bizalmatlan az emberrel szemben, és folyók ligeteiben stb. embertől távol fészkel. Ilyen urbanizált 7 fészekből álló gémtelepét talált Erdélyben Beresztelkén (= Breaza) KOHL (1964) is a református templom udvarán 1960-ban.

Végül közép- és észak-európai fészkelési mód különbségére mutatott rá NAGY JENŐ (1944) a szarka (*Pica pica* Linné, 1758) esetében. Norvégia északi részén házakra építi fészket. Bár a szarka állományának növekedésével egyre veszít bizalmatlanságából, de azért korántsem olyan bizalmas nálunk, mint amely bizalmasságra az északi vidékek körülményei kényszerítik.

Ez a néhány kiragadott példa mutatja, hogy a madarak viselkedésében mutatkozó bizalmasság és bizalmatlanság az ember iránt földrajzilag elkülönült populációk tulajdonsága lehet. Gyakran nehéz határt vonni, hogy mi tekinthető bizalmasságnak, mi csupán urbanizációs jelenség, és mikor lépnek fel olyan ökológiai körülmények, melyek kényszerítik a madarat bizalmatlanságának feladására, amikor valóban olyan szerzett tulajdonságokról van szó, mint amilyenről HUXLEY (1947, 1948) és GEYER (1950) beszélnek.

Irodalom – Literature

- Cramp, S. – Tomlins, A. D. (1966): The birds of Inner London, 1951–65. Brit. Birds 59. 209–233. p.
- Geyer v. Schweppenburg, H. (1950): Zahmheit bei Vögeln. Syllegomena Biologica 142–153. p.
- Huxley, I. S. (1947): Notes on the problem of geographical difference in tameness in birds. Ibis. 89. 539–552. p.
- Huxley, I. S. (1948): Tameness in birds. (Ibis. 90. 312–318. p.
- Keve (Kleiner), A. (1932): Die „Rural Depopulation“ in der Vogelwelt. C. R. XI. Congr. Int. Zool., Padova. 1930. 663–679. p.
- Keve (Kleiner), A. (1935): Vadgalambok a városban. A Természet XXXI. 226–227. p.
- Keve A. (1950): A balkáni gerle újabb térhódítása és újabb adatok ökológiájához – Further notes on the Range-Increasing and Ecology of the Indian Ring-Dove. Aquila LI–LIV. 1944–47. 116–122. p.
- Keve A. (1950): A fenyőrigó gyakori fészkelése Galiciában – The Fieldfare a common breeding-bird in Galicia. Aquila. LI–LIV. 1944–47. 168–169. és 192. p.
- Keve A. (1973): Sirályok Budapesten. Búvár XXVIII. 54–55. p.

- Kohl I. (1964): Szürkegém fészkelése Beresztelke községben – Grey Heron nesting within a village. *Aquila*. LXXIX – LXX. 1962 – 63. 247 – 248. p.
- Nagy J. (1944): Beobachtungen auf den Vogelbergen und Vogelinseln der Eismeerküste in Finnmarken. *Kócsag* 12 – 15. 1939 – 42. 65 – 82. p.
- Sassi M. (1944): Saatkrähen als Wintergäste in Wien. *Aquila*. L. 1943. 379 – 381. p.
- Schmidt E. – Sterbetz I. (1959): Madártani megfigyelések a budapesti Állatkertben – Ornithological Observations in the Zoo of Budapest. *Aquila*. LXV. 1958. 309 – 362. p.

Einige Angaben zu den geographischen Verschiedenheiten im Verhalten der Vögel

Dr. András Keve

Die Zutraulichkeit der Vögel zum Menschen ist keine Urbanisationsfrage, obwohl sie miteinander engstens verknüpft sind. Die Frage wurde besonders von HUXLEY (1947, 1948) und GEYR (1950) behandelt. Diese Gelegenheit benütze ich um einige Angaben zum Unterschied zwischen den ost-west-europäischen Populationen beizutragen.

Von der Stockente (*Anas platyrhynchos*) ist wohl bekannt, dass sie die Teiche der Parks wo man Zierenten hält gerne am Zugaufsucht. In diesem Falle ist also nicht der geographische Unterschied auffallend, sondern dass sich dasselbe Tier an der einen Stelle ganz zahm benimmt, an einer anderen wiederum scheu wird, eine solche Art die auch halbwild gehalten ihre Eigenschaften, wie den Zugtrieb nicht verliert. Eine im Zoo von Budapest beringte Stockente wurde z.B. in Bulgarien geschossen. Die Stockente ist nicht nur Durchzugsvogel im Zoo von Budapest, sondern auch ein Brutvogel, nach GERVA gelang es ihr sogar auch vom Dache des benachbarten hohen Museumgebäudes ihre Jungen zum Teich des Zoos zu führen. Die Stockenten sind in ständiger Bewegung zwischen der Donau und dem Zoo.

Der Verhaltenwechsel kann auch saisonell sein. Die Lachmöwen (*Larus ridibundus*) werden überall in Europa, so auch in Budapest von den Brücken und von den Ufern der Teiche gefüttert. Sie wurden seit 1940 von den Fenstern und Balkonen der Häuser am Donau-Kai gefüttert. Im Winter 1970/71 besuchten sie in grossen Flügen auch den Teich des Zoos, doch zum Übernachten kehrten die Möwen zu der Donau zurück. Im selben Winter kamen sie in grosser Zahl auch an die andere Seite der Donau zu den Fenstern der Häuser, wo es nebenan auch Grasflecke gab. Die Lachmöwen zogen also immer weiter in die Stadt hinein, wo sie ganz an die Menschen angewiesen sind.

Die bisher erwähnten Beispiele, sind noch keine geographischen Unterschiede, bloss Folgen anderer ökologischen Umstände oder saisonelle Änderungen. Bei den Möwen sind wir aber schon um einen Schritt weiter, denn mit den Lachmöwen erscheinen an der Donau, besonders im Spätsommer und Herbst, auch die Silbermöwen (*Larus argentatus*). Die Silbermöwen rasten auf Gebäudedächern und spähen von dort sowohl an der atlantischen, wie an der pontischen Küste nach Ernährungsmöglichkeit. Wie die taxonomischen Untersuchungen bewiesen haben, kommen zur Donau besonders die Silbermöwen vom Schwarzenmeergebiet. Diese konnte ich auch an den Gebäuden von Constanza im Mai 1972 beobachten, wo sie sogar auch nisten. Doch in Budapest oder in den Städten an der Donau konnten sie an Gebäuden, oder weiter im Inneren der Stadt von niemand noch beobachtet werden.

Ich habe auch am Teich des Budapester Zoos solche Arten beobachtet, die im Freien sehr scheu sind. Leider sind meine Notizen von der Vorkriegszeit verbrannt, doch nicht die genaue Daten sind in dieser Beziehung bedeutend, sondern dass z.B. der Flussuferläufer (*Actitis hypoleucos*) ganz vor den Füßen der Besucher Nahrung suchte, und sogar die Berieselungsanlagen störten ihn überhaupt nicht. Die selbe Beobachtung machten auch SCHMIDT und STERBETZ am 25. VIII. 1956, sie haben auch im Budapester Zoo den Waldwasserläufer (*Tringa ochropus*) am 2. IX. 1956 gefunden, und ich selbst noch in früheren Zeiten, das Tüpfelsumpfhuhn (*Porzana porzana*).

Mit den Rallen kamen wir zu den Brutvögeln, die den wirklichen geographischen Unterschied im Verhalten der Vögel darstellen. Das beste Beispiel ist das Teichhuhn (*Gallinula chloropus*). Es ist noch bestritten ob die west- und osteuropäischen Populationen unterartlich verschieden sind? Ihr Verhalten ist jeden falls bedeutend abweichend. In West-Europa benimmt sich das Teichhuhn ganz zahm, und vertraulich, sucht auch neben Häusern jeden Tümpel, zur Brut auf. Eine unvergessliche Erinnerung bleibt für

nich, als wir zum Empfang des IX. Internationalen Ornithologen Kongresses im Botanischen Garten zu Rouen im Mai 1938 eingeladen waren. Eine Militärkapelle spielte neben einem Betonbecken von 5–6 m. Durchmesser, und trotz der Musik und der vielen neugierigen Menschen brütete das Teichhuhn auf den Steinen in der Mitte des Beckens, das Männchen fütterte das Weibchen und brachte Baustoff, welches das Weibchen ohne sich stören zu lassen sofort einbaute. Dagegen in Ungarn ist das Teichhuhn scheu, nähert sich nicht den Menschen. Noch als eine Ausnahme könnte ich den warmen Teich in Hévíz (nahe der südwest Spitze des Balaton-Sees erwöhnen), wo es auf den Blättern der roten Wasserrosen immer zu sehen war, doch auch diese Teichhühner flüchteten ins Schilf wenn jemand näher angeschwommen war. Sie zahlten aber auch auf diese Zutraulichkeit darauf denn im Winter 1953/54 fielen sie alle ihrer relativen Zahmheit zum Opfer.

Ähnlich benimmt sich auch die Ringeltaube (*Columba palumbus*), die in den westlichen Grosstädten so zahm ist, dass man sie sogar füttern kann. Aber schon in Budapest besucht die Ringeltaube höchstens vereinzelt während der Zugzeit die hohen Bäume der Parks, und ist gar nicht zutraulich. Ebenso wie die Turteltaube (*Streptopelia turtur*) im Westen, die wieder in Budapest die Rolle der Ringeltaube übernahm, brütete diese auch auf den Bäumen der Ringstrassen ohne sich vom Verkehr stören zu lassen (KEVE, 1935), bis dann die Türkentaube (*Streptopelia decaocto*) Budapest erreichte, und die Turteltaube aus der Stadt verdrängt hat – ungefähr in der Zeitspanne zwischen 1945–50 (KEVE, 1950).

Zahm ist das Rotkehlchen (*Erithacus rubecula*) in den Gärten in England, so dass es auch auf den Menschen fliegt (LACK, 1943), in Ungarn kommt das Rotkehlchen höchstens im strengen Winter in die Nähe der Häuser oder Futterkästen.

Auch die Braunelle (*Prunella modularis*) brütet ähnlicher Weise in England, in Ungarn zieht sie selbst während des Zuges das dicke Gestrüpp vor – sie ist ja nur ein lokaler Brutvogel, in verborgenen Plätzen.

Die Wacholderdrossel (*Turdus pilaris*) erscheint nur im Winter an den beerentragenden Celtis-Bäumen in den Parks von Budapest, sie ist aber auch zu dieser Zeit sehr vorsichtig. An den nordöstlichen Abhängen der Karpaten brütet die Wacholderdrossel in den Baumgruppen bei den Gehöften, und ist gar nicht scheu (KEVE, 1950).

Die Saatkrähe (*Corvus frugilegus*) brütet in Ungarn nur gelegentlich in den Städten, sie ist in Polen oder in der Sowjetunion ein bekannter Stadtbrüter. Auch mir fiel es im Winter 1942–43 in Wien auf, wie zutraulich – in Gegensatz zu Budapest – die Saatkrähen in den Strassen, zwischen den Strassenbahngleisen herumsuchten (SASSI, 1944). Seitdem sich auch in Budapest die freien Wiesengelände änderten, ist der Unterschied nicht mehr so ausgeprägt.

PÁTKAI stellte mir auch einige gute Angaben für den Unterschied der Stadtvögel von Istanbul und Budapest zur Verfügung. Er fand in Istanbul den Schwarzmilan (*Milvus migrans*) im Frühling 1937 brütend und im Park der Moschee von Eyub eine Graureiher (*Ardea cinerea*) – Kolonie von 10–15 Paaren, solche Arten die Budapest selbst zur Strichzeit kaum besuchen, nicht dass sie zutraulich wären, und brüten weit von den Menschen entfernt in Flussauen usw. KOHL (1964) fand im Jahre 1960 auch in einer Ortschaft von Ost-Siebenbürgen eine urbanisierte und zutrauliche Graureiher-Kolonie von 7 Paaren.

Zum Schluss soll noch erwähnt werden, dass NAGY (1944) in nördlichen Norwegen die Elster (*Pica pica*) auf Gebäuden brütend fand. Obwohl mit der Zunahme des Bestandes, die Elster auch in Ungarn immer zutraulicher wird, baut sie ihr Nest doch nicht auf Hausdächer, wie sie die ungünstigen Umweltfaktoren im hohen Norden dazu zwingen.

Diese herausgegriffenen Beispiele zeigen, dass es hinsichtlich der Zutraulichkeit, bzw. Scheue im Verhalten der Vögel auch geographische Unterschiede geben kann, zwar ist oft schwer zu entscheiden ob es sich tatsächlich über Zutraulichkeit und nicht über Urbanisierung handelt, in welchen Falle der Vogel durch ökologische Umstände seine Scheue aufzugeben gezwungen ist, und wann über angeborene oder angeworbene Eigenschaften gesprochen werden kann?